elliflerden İbnü'n-Nedîm ve Makrîzî'ye göre, **Meymûniyye*** nin kurucusu olan Meymûn el-Kaddâh, Deysân'ın oğlu olup "senevî" (iki tanrıcı) sisteme inanmakla **gulüvv*** e sapmıştı; Ebü'l-Hattâb'a mensuptu. Abdullah ise babası Meymûn'dan daha kötü bir kişiydi. İslâmiyet'i yıkmak için hile ve düzen kurmakla meşguldü. Ayrıca bütün dinleri ve mezhepleri de iyi biliyordu. Nihayet Allah'ı inkâr ederek **ibâha*** ile tamamlanan yedi büyük hile mertebesi icat etti. Zâhiren İmam Muhammed b. İsmâil'in yanında yer aldığını söylemişse de gerçekte peygamberlik iddia etmiş ve bu iddiasını çeşitli düzenbazlıklarla temellendirmeye çalışmıştı. Aslında Ahvazlı olan Abdullah, Asker Mükrem'e geldi; sonra Sâbât Ebû Nûh'a yerleşti. Orada Şîa ve Mu'tezile tarafından hilelerinin farkına varılarak İbâhî olduğu anlaşıldı; bunun üzerine Basra'ya kaçtı. Basra'da Akîl b. Ebû Tâlib'in soyundan olduğunu ileri sürerek onun evlâtlarına sığındı ve halkı Muhammed b. İsmâil b. Ca'fer es-Sâdık'ın imâmetini kabule davet etti. İşte o zaman askerlerin takibine mâruz kaldı; sadık ve hararetli dostu Muhammed b. Hüseyin ile beraber Şam civarındaki Selemiyye'ye kaçtı, ölümüne kadar (261/874) burada gizli bir halde yaşadı. Davasını oğulları sürdürdü ve daha sonra Kuzey Afrika'da Meymûn'un soyundan gelen Fâtımî Mestûr imamlar silsilesi kuruldu.

Sünnîler'in naklettiği bu rivayette, Meymûn'un Ebü'l-Hattâb (ö. 755) devrinde yaşadığının anlatılması yanında, oğlu Abdullah'ın 874 yılında hayatta gösterilmesi kabul edilebilir bir ihtimal değildir. Diğer Sünnî tarih ve mezhepler tarihçileri, bu rivayete bir iki şey katar veya değişiklikte bulunurlarsa da Abdullah'ın soyu ve ortaya çıkışı gibi önemsiz bazı hususlar dışında, meseleye herhangi bir yenilik getirmezler. Bununla birlikte Zehebî ve İbn Hacer gibi Sünnî âlimler, Abdullah'ın Ca'fer-i Sâdık'tan (ö. 148/765) rivayette bulunan bir kişi olduğunu kabul eden İsnâaşerî Şîîliği'nin kanaatine iştirak ederek onun yaşadığı zaman hususunda çok değişik bir görüş ileriye sürerler. Buna göre Abdullah'ın 874 yılında değil, olsa olsa VIII. yüzyılın ortalarında veya ikinci yarısında ölmüş olması gerekir.

İsnâaşerî kaynakların kabul ettiğine göre Abdullah b. Meymûn el-Kaddâh el-Mekkî, Ca'fer-i Sâdık'ın çağdaşı ve dostudur. Hayatında sadık bir İsnâaşerî Şîîsi olmuştur. Onun sonradan dalâlete ve gulüvve düşmesi, irtidadından önce rivayet ettiği hadislerin sıhhatine halel getirmez. Bu kanaate göre Meymûn da oğlu Abdullah da Ca'fer-i Sâdık'ın yakın arkadaşlarından kimseler olarak İsnâaşerî Şîîleri'nce hürmet görmüşlerdir. İsmâilî kaynaklar da bu kanaate iştirak eder. Şîî telakki, meçhul bir Şîî müellifin rivayet ettiği (bk. *Tebsıratü'l-ʿavâm*, s. 186) ve Sünnî müelliflerden Fahreddin er-Râzî ile Sadreddin eş-Şirvânî tarafından da nakledilen dikkat çekici kısa bir rivayetle tamamlanabilir. Buna göre Abdullah, dostu Ca'fer-i Sâdık ile oğlu İsmâil'in vefatlarından sonra Ca'fer'in torunu Muhammed b. İsmâil'i de yanına alarak Mısır taraflarına gider. Muhammed yolda vefat eder, geride hamile bir câriye bırakır. Abdullah b. Meymûn câriyeyi öldürerek kendi hamile câriyesini onun yerine koyar. Bu câriye bir oğlan doğurur. Abdullah, "Bu, Muhammed b. İsmâil'in oğludur ve zamanın imamıdır" diyerek halkı kandırır, çocuğu da kendi zındık akîdeleriyle yetiştirir.

Mevcut kaynaklara göre bizzat Abdullah'ın ortaya koyduğu propaganda tarzı, mahiyeti ve kurduğu teşkilât hakkında tam ve açık seçik bir bilgiye sahip olmak mümkün değildir. Bununla beraber Abdullah ve haleflerinin kurdukları gizli **dâî*** teşkilâtı vasıtasıyla müslümanları ifsat edip İslâm'ı içinden yıkma faaliyetlerine öncülük etmiş oldukları âşikârdır.

Bu arada Abdullah b. Meymûn hakkında ileriye sürülen önemsiz bir hususu da düzeltmek gerekir. Evvelâ babası Meymûn, Houtsma'nın dediği gibi (bk. *İA*, I, 35) göz tabibi değil, ok yapan biridir. Ayrıca, İvanow (bk. *The Rise of the Fatimids*, s. 127 vd.) İsmâilîlik'e Meymûn ve oğlu Abdullah veya soyu arasında hiçbir münasebet kurmaya yanaşmaz. Bu hususu uydurma olarak görür ve bu görüşün İsmâilî muhitlerde benimsenmesini, çokça nakledilip tekrar edilmesine bağlarsa da her şeye rağmen Meymûn ile Abdullah'ın İsmâilîliği kurup geliştiren aşırı hareketin reisleri olarak tarihî rollerini de itiraf eder. Fakat bütün bu hususlar pek açık değildir. Ne var ki, Abdullah'ın evlâtları veya halefleri, 873'te İsmâilî hareketin başlangıcında önemli sayılabilecek bazı görevler yüklenmiş olabilirler.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (nşr. Rızâ-Teceddüd), Tahran 1391/1971, s. 238-239; Bağdâdî, *el-Farķ* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamid), Kahire, ts. (Mektebetü Dâri't-türâs), s. 169; a.mlf., *Mezhepler Arasındaki Farklar* (trc. E. Ruhi Fığlalı), İstanbul 1979, s. 258 vd.; İsferâînî, *et-Tebsîr* (nşr. M. Zâhid Kevserî), Kahire 1359/1940, s. 14, 83; Fahreddin er-Râzî, *el-İʿtiķādât*, Kahire 1356/1938, s. 77-78 vd.; İbn Teymiyye, *Mecmûʿu fetâvâ* (nşr. Abdurrahman b. Muhammed en-Necdî), Riyad 1381, IV, 162; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil* (nşr. C. J. Tornberg), Leiden 1851-76 → Beyrut 1399/1979, VIII, 24, 29 vd.; Zehebî, *Mîzânü'l-iʿtidâl* (nşr. Ali Muhammed el-Bicâvî), Kahire 1382/1963, II, 512; Makrîzî, *İttiʿâzü'l-ḥunefâʾ* (nşr. Cemâleddin eş-Şeyyâl), Kahire 1967, s. 22-29, 38-40; İbn Hacer, *Tehẕîbü't-Tehẕîb*, VI, 149; Şirvânî, *Tercümânü'l-ümem* (nşr. E. Ruhi Fığlalı), *AÜİFD*, XXIV (1981), s. 266, 316; [Müellifi meçhul], *Tebsıratü'l-ʿavâm*, Tahran 1313, s. 186; B. Lewis, *The Origins of Ismailism*, London 1940, s. 19-22, 34 vd., 42 vd., 54-67; W. Ivanow, *The Rise of the Fatimids*, Bombay 1942; a.mlf., *The Alleged Founder of Ismailism*, Bombay 1946, II, 60; M. Th. Houtsma, "Abdullah", *İA*, I, 35; S. M. Stern, "ʿAbd Allāh b. Maymūn", *EI²* (İng.), I, 48; H. Halm, "ʿAbdallāh b. Maymūn al-Qaddāh", *EIr.*, I, 182-183.

ETHEM RUHİ FIĞLALI

ABDULLAH b. MİHÂİL

(عبدالله بن ميخائيل)

(bk. BUSTÂNÎ).

ABDULLAH b. MUÂVİYE

(عبدالله بن معاوية)

Abdullāh b. Muâviye b. Abdillâh b. Ca'fer b. Ebî Tâlib (ö. 129/746-47)

Ca'fer-i Tayyâr'ın oğlunun torunu ve Cenâhiyye hareketinin lideri kabul edilen Alevî reisi.

Doğumu ve hayatının ilk dönemi hakkında kaynaklar fazla bilgi vermemektedir. Ancak şiirle meşgul olduğu ve devrinin ünlü şairleri arasında yer aldığı bilinmektedir. 744 yılı sonbaharından önce Kûfe'ye vardığında vali Abdullah b. Ömer b. Abdülazîz'den yakın ilgi gördü ve kendisine tahsisat bağlandı. Bu sırada Emevî tahtında değişiklik oldu, ölen halife III. Yezîd'in yerine İbrâhim b. Velîd geçti. Fakat Mervân b. Muhammed onu tanımayarak isyan etti. Vali bu karışık durumda başına dert açmasından endişe ederek Abdullah b. Muâviye'yi

hapsetti, fakat Mervân karşısında destek sağlamak gayesiyle de tahsisatını artırdı. Kûfe Şiîleri, Hâşimîler'in halifeliğe Emevîler'den daha lâyık olduğunu söyleyerek onu isyana teşvik etti ve Abdullah Ekim 744 tarihinde isyan bayrağını açtı. Etrafında daha önce Mugîre b. Saîd'e bağlı bir grupla, Zeydîler'den müteşekkil oldukça kalabalık bir taraftarı vardı. Bu isyanın asıl sebebini, Hz. Ali'nin torunu Ebû Hâşim'in ölümünden sonra ortaya çıkan olaylara bağlayanlar vardır. Nitekim Ebû Hâşim'in vefatından sonra ona bağlı olanların bir kısmı imâmet iddiasında bulundu. Bunlardan bazıları, Ebû Hâşim'in, imâmeti Abdullah b. Abbas'ın torunu Muhammed'e, bazıları kardeşinin oğlu Hasan b. Ali'ye, bazıları da Abdullah b. Amr el-Kindî'ye vasiyet ettiğini iddia ediyordu. Hatta bu sonuncu imama inananlar, Ebû Hâşim'deki ilâhî ruhun ona intikal ettiğini söylüyorlardı. Ancak Abdullah b. Amr kendisine taraftar görünenlerden biat almamıştı. Bir müddet sonra ona tâbi gözükenlerin büyük bir kısmı, hiyanetini gördükleri gerekçesiyle ondan uzaklaşıp kendilerine yeni bir imam aramaya başladı. Abdullah b. Muâviye'nin siyasî hayatı, işte bu grupla anlaşarak kendisini imam ilân etmesiyle başlar.

Olayların gelişmesiyle vali isyancıların üzerine yürüyünce Abdullah ve taraftarları savaş alanını terkedip Kûfe'deki iç kaleye sığındılar. Daha sonra şehri terketmeleri şartıyla kendilerine eman verildi. Abdullah, yanındakilerle birlikte İran'a giderek önce İsfahan'ı daha sonra da İstahr, Cibal, Kirman, Hûzistan ve Kumis'i ele geçirdi. Taraftarları arasında, başta **mevâlî*** olmak üzere, Şeybân b. Abdülazîz liderliğindeki Hâricîler, Ebü'l-Abbas es-Seffâh, Ebû Ca'fer el-Mansûr ve Îsâ b. Ali gibi Abbâsî, Ömer b. Süheyl b. Abdullah ve Süleyman b. Hişâm gibi Emevî ileri gelenleri de vardı. Bunlar ortak düşmanları Mervân'a karşı iş birliği içindeydiler. Abdullah sağladığı bu destekle bölgede hâkimiyetini güçlendirdi ve kendi adına para bastırdı. Mervân, halifelik makamını ele geçirip idareye hâkim olunca kumandanlarından Âmir b. Dubâra'yı ona karşı gönderdi. Yapılan savaşta mağlûp olan Abdullah Horasan'a kaçtı (129/746-47). Burada Abbâsîler adına faaliyette bulunan Ebû Müslim'den ilgi ve yardım göreceğini umuyordu. (Ebû Müslim'e kendisini himaye etmesi için yazdığı edebî değeri hâiz mektup için bk. *el-Eğānî*, XII, 230-231.) Ancak umduğunu bulamadığı gibi onun emriyle hapsedildi ve bir müddet sonra da öldürüldü.

Mûte Savaşı'ndaki fedakârlığından dolayı Hz. Peygamber tarafından Zü'l-cenâhayn lakabı verilen Ca'fer-i Tayyâr'ın bu lakabına nisbetle, Abdullah b. Muâviye'nin etrafında toplanan ve onu imam tanıyan gruba Cenâhiyye denilmiştir. Bu gruba göre ilâhî ruh, Hz. Âdem'den itibaren bütün peygamberlere intikal etmiş, Hz. Peygamber'den Ali'ye, ondan da üç oğluna (Hasan, Hüseyin, Muhammed) geçmiş ve nihayet Abdullah b. Muâviye'ye ulaşmıştır. Böylece hem ulûhiyet, hem de peygamberlik gücü Abdullah'ta toplanmıştır. Bu grup, Abdullah'ın kendi taraftarlarına gaybı bildiğini söylediğini ve "İlim benim kalbimde mantarlar ve yeşil otların bitmesi gibi bitmektedir" dediğini iddia eder. Cenâhiyye mensuplarının **tenâsüh*** e inandıkları, kıyameti, cennet ve cehennemi inkâr ettikleri, haramları helâl kabul ettikleri, ibadetleri ise Ali ailesi mensuplarından bazılarına bağlılık gösterme tarzında anladıkları kaydedilir. Ancak Abdullah b. Muâviye'ye tâbi olan grubun onun sağlığında bu gibi İslâm dışı anlayış ve davranışları benimsediğini gösteren kesin delil bulunmamakta ve kendisinin de bunları tasvip edip etmediği bilinmemektedir. Bununla beraber onların siyasî desteğini temin etmek için bu gibi yanlış fikirlere müsamaha gösterdiği söylenmektedir. Buradan hareketle Abdullah b. Muâviye'nin, kendisine ve taraftarlarına esas teşkil edecek açık ve tutarlı bir fikir sistemine sahip olmadığı, reaksiyonunun tamamen siyasî endişelerden kaynaklandığı söylenebilir. Nitekim bu nokta, isyan ederek Emevîler'i birkaç yıl uğraştırdığı dönemdeki fikirleriyle ilgili herhangi bir bilginin kaynaklarda yer almayışıyla da teyit edilebilir. Ölümünden sonra bazıları onun ölmeyip hayatta olduğunu, bazıları ise öldüğünü fakat ruhunun Hârisiyye'nin reisi İshak b. Zeyd b. Hâris el-Ensârî'ye geçtiğini iddia etmişlerdir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Kuteybe, *el-Maʿârif* (nşr. Servet Ukkâşe), Kahire 1960, s. 207; Taberî, *Târîḫ* (nşr. M.J. de Goeje), Leiden 1879-1901, II, 1879-1887, 1902, 1947-1948, 1976-1981; Eş'arî, *Maḳālât* (nşr. H. Ritter), Wiesbaden 1382/1963, s. 6, 22, 85; Ebü'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğānî*, Kahire 1285/1868, XII, 225-231; Bağdâdî, *el-Farḳ* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamid), Kahire, ts. (Mektebetü Dâri't-türâs), s. 27, 149, 150-151; a.mlf., *Mezhepler Arasındaki Farklar* (trc. E. Ruhi Fığlalı), İstanbul 1979, s. 40, 222, 225-226; Şehristânî, *el-Milel ve'n-niḥal* (nşr. M. Seyyid Kîlânî), Kahire 1381/1961, I, 151; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil* (nşr. C. J. Tornberg), Leiden 1851-76 → Beyrut 1385-86/1965-66, V, 324-327, 370-373; William F. Tucker, "ʿAbd Allāh İbn Muʿāwiya and the Janāḥiyya: Rebels and ideologues of the late Umayyad period", *St. Is.*, LI (1980), s. 39-57; K. V. Zettersteen, "Abdullah", *İA*, I, 35-36; a.mlf., "ʿAbd Allāh b. Muʿāwiya", *EI²* (İng.), I, 48-49; D. M. Dunlop, "ʿAbdallāh b. Moʿāvīa", *EIr.*, I, 183-184.

ETHEM RUHİ FIĞLALI

ABDULLAH b. MUGAFFEL

(عبدالله بن مغفل)

Ebû Saîd (Ebû Ziyâd) Abdullâh b. Mugaffel el-Müzenî (ö. 59/679)

Bey'atürrıdvân* da bulunan sahâbîlerden biri.

Tebük Savaşı öncesinde, fakirlikleri sebebiyle binecek hayvan bulamadıkları için Hz. Peygamber'e müracaat eden, onun da kendilerine binek temin edememesi üzerine, orduya katılamayacaklarından ötürü aşırı derecede üzülüp göz yaşı döken (bk. BEKKÂÎN) ve bu samimi davranışlarından dolayı haklarında Tevbe sûresinin 92. âyeti nâzil olan sahâbîlerden biridir. Bey'atürrıdvân sırasında, altında biat edilen ağacın bir dalını kaldırarak Hz. Peygamber'in gölgelenmesini sağlamıştır. Hz. Ömer tarafından Basra'ya mürşid ve muallim olarak gönderilen Abdullah'dan kırk üç hadis intikal etmiş olup bunların altısı *Ṣaḥîḥayn*'da yer almıştır. Kendisinden Hasan-ı Basrî, Muâviye b. Kurre, Sâbit el-Bünânî ve Ebü'l-Âliye gibi meşhur âlimler hadis rivayet etmiştir. Tüster'in fethinde şehre ilk giren kimse olan Abdullah, muallim tayin edildiği Basra'ya yerleşmiş ve orada vefat etmiştir. Vasiyeti üzerine cenaze namazını Ebû Berze el-Eslemî kıldırmıştır.